

Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta v Lednici

MANÝRISTICKÉ A BAROKNÍ ZAHRADY V KRAJINĚ U OLOMOUCE

Soubor specializovaných map s odborným obsahem

Průvodní zpráva

ZAKA
ÚSTAV ZAHRADNÍ
A KRAJINÁŘSKÉ
ARCHITEKTURY

 **Zahradnická
fakulta**

 **Mendelova
univerzita
v Brně**

 **MINISTERSTVO
KULTURY**

Lucie Hronová Šafářová

Brno 2018

Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta, Ústav zahradní a krajinářské architektury,
Valtická 337, 691 44 Lednice, Česká republika

MANÝRISTICKÉ A BAROKNÍ ZAHRADY V KRAJINĚ U OLOMOUCE

SOUBOR SPECIALIZOVANÝCH MAP S ODBORNÝM OBSAHEM

Záměr uplatnění v RIV: Nmap – „Specializovaná mapa s odborným obsahem“

Průvodní zpráva

V souladu s ustanoveními příkazu ministra kultury č. 21/2018 ze dne 9.10.2018 - „Postup schvalování metodik a památkových postupů Ministerstvem kultury jako uznatelných výsledků výzkumu, experimentálního vývoje a inovací a postup ve věci vydání stanoviska poskytovatele k využitelnosti výsledku specializovaná mapa s odborným obsahem“ č. j. MK-52164/2018 OVV, sp. zn. MK-S 7222/2018 OVV, předkládáme poskytovateli institucionální podpory v programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI), financovaného MK ČR pod identifikačním kódem DG16P02H053 – České zahradní umění a krajinářská architektura v kontextu evropského vývoje, soubor specializovaných map s odborným obsahem pro potřeby posouzení Ministerstvem kultury ČR.

Autorka: Ing. et Ing. Lucie Hronová Šafářová, Ph.D.

e-mail: lucie.safarova@mendelu.cz

Ústav zahradní a krajinářské architektury, Zahradnická fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Valtická 337, 691 44 Lednice, tel. 519 367 290

Mapy geograficky zpracoval Mgr. Roman Pavlačka, Ph.D.

e-mail: roman.pavlacka.gm@gmail.com

Dedikace

Soubor specializovaných map s odborným obsahem vznikl na základě podpory při řešení projektu DG16P02H053 – České zahradní umění a krajinářská architektura v kontextu evropského vývoje Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), financovaného Ministerstvem kultury ČR.

The set of specialized maps with professional content has been prepared with support of project No DG16P02H053 – Czech Garden Art and Landscape Architecture in the Context of European Development of the Program to support applied research and development of national and cultural identity for the years 2016 to 2022 (NAKI II), financed by the Ministry of Culture of the Czech Republic.

Obsah

I	Úvod do tématu předměstských zahrad v krajině	5
II	Cíle výsledku.....	6
II.1	Zaměření práce.....	6
II.2	Vymezení cílů.....	6
III	Popis výsledných map a plánů	7
III.1	Poznámky k metodice a materiálu.....	7
III.2	Zjištěné výsledky a jejich zakres na mapách a plánech.....	7
III.2.1	Základní výsledky.....	7
III.2.2	Zahrada hraběte Gianniniho.....	8
III.2.3	Zahrady dómských kanovníků.....	9
III.2.4	Zahrady Kláštera Hradisko.....	10
III.2.5	Další zjištěné skutečnosti.....	12
III.3	Závěry.....	13
IV	Návrh využití souboru map.....	13
V	Seznam použitých zdrojů informací.....	14
V.1	Písemné prameny dostupné online	14
V.2	Související odborná literatura	14
V.3	Mapy, plány a další grafické podklady.....	15
VI	Seznam publikací, které předcházely souboru map a plánů	17
VII	Specifikace zjištěných informací – databáze na elektronickém nosiči dat.....	17

I Úvod do tématu předměstských zahrad v krajině

Olomouc byla v době renesance a baroka kulturním a společenským centrem, s řadou významných budov. Spolu s nimi dotvářely město a okolní krajinu objekty zahradního umění a později aleje, které jsou z doby baroka doloženy ikonograficky; na podobu zahrad z doby manýrismu lze usuzovat z podkladů dochovaných z konce 17. století. Pro období renesance i baroka je možné předpokládat, že umělecké ztvárněné okrasné zahrady nebo zahrady s okrasnými částmi poskytovaly prostor pro konání společenských aktivit. Představovaly významnou součást života obyvatel i obrazu krajiny a města.

Rozvoj (předpokládaných) renesančních zahrad byl v první polovině 17. století přerušen pustošením za třicetileté války. Ve druhé polovině 17. století přišla doba nové výstavby ve stylu doznívajícího manýrismu a raného baroka. Barokní úpravy zahrad i komponované krajiny vyvrcholily v 1. polovině 18. století; pak byl jejich další rozvoj omezen výstavbou tereziánské bastionové pevnosti, která na následujících 100 let znemožnila existenci okrasných zahrad v blízkém okolí hradeb. Josefínské reformy na konci století přerušily rozvoj zahrad klášterních, resp. změnilo se jejich využití.

Zatímco u klášterů a obytných rezidencí uvnitř města (při hradbách) byly zahrady v době manýrismu na podobných místech, jako později doložené zahrady barokní, u zahrad v příměstské krajině mohlo docházet k větším změnám v jejich lokalizaci a rozloze (nebo samotné existenci), mimo jiné v reakci na obranné požadavky města. Zahrady vzdálenější, navazující na obytné celky (zde klášterní zahrady) představují objekty s větší kontinuitou vývoje, sahající až ke svým středověkým počátkům s předpokládanými zahradami užitkovými, přes zahrady renesanční a manýristické po vrcholně barokní.

II Cíle výsledku

II.1 Zaměření práce

Zkoumána je situační podoba (zákres na dobových plánech) a přesná lokalizace tří významných zahrad, patřících duchovenstvu a nacházejících se severovýchodně a východně od města Olomouce. Je jimi zahrada hraběte Gianniniho (*Giannini Garten*), soubor zahrad kanovníckých (*Domherrngärten*) a okrasné zahrady Kláštera Hradisko (*Kloster Hradisch*) – zahrada opatská při hospodářském dvoře a zahrada konventní, navazující severně na konvent kláštera. Jsou hledána a definována hlavní cestní spojení zahrad, doprovázená stromořadími, jako součást komponované barokní krajiny.

Zkoumaným obdobím je obecně renesance a baroko, u Olomouce pak konkrétně závěrečné období renesance – manýrismus a rané a vrcholné baroko.

II.2 Vymezení cílů

Soubor map má přinést nové informace k dosud málo známým zahradám (Gianniniho zahrada a zahrady kanovnícké), zpřesnit informace o zahradách již známých (u Kláštera Hradisko) a ukázat kompoziční a funkční propojení těchto zahrad v příměstské krajině.

Soubor map má být obecně příspěvkem k poznání kulturně-historického vývoje území dnešní Olomouce; mapy a plány mají poskytnout porovnání historické a současné situace, přesně lokalizovat vybrané zahrady ve volné příměstské krajině minulosti a městské krajině dneška, porovnat jejich historické situační zákresy a spojovací cesty provázené alejemi s dnešním urbanistickým uspořádáním. Pro teorii a historii zahradní a krajinářské architektury má poskytnout podklady pro další zkoumání vnitřní kompozice zahrad a proměnu krajiny od doby manýrismu po komponovanou krajinu vrcholného baroka. Soubor má být podkladem pro plánování dalšího rozvoje území; je podkladem vymezujícím významné objekty kulturně-historických a přírodních hodnot, které by měly být dále prozkoumány a jejich dochované pozůstatky (včetně kompozičních vazeb) chráněny a zohledňovány při péči o území i plánování jeho dalších úprav.

Soubor map má poskytnout informace pro instituce, úřady a další organizace, které se zabývají památkovou péčí, ochranou životního prostředí, urbanistickým plánováním, vědecko-výzkumnou a vzdělávací činností, a také samotným majitelům a uživatelům zahrad dochovaných (zde zahrad u bývalého Kláštera Hradisko – dnešní vojenské nemocnice).

III Popis výsledných map a plánů

III.1 Poznámky k metodice a materiálu

V době renesance byla Olomouc hlavním městem Moravy, kde lze předpokládat rozvoj zahrad v městě a okolí, v důsledku dalšího vývoje (zejména třicetileté války) však chybí ikonografické dokumenty. Z období baroka pochází více dochovaných podkladů, z nichž některé zachycují manýristickou podobu zahrad, předcházející zahradě barokní. Mnohé z kvalitních a podrobných plánů z poloviny 18. století končí zákresem nejbližšího okolí města; je zachycena Gianniniho zahrada a část cest s alejemi, zatímco zahrady kanovnické a zejména zahrady Kláštera Hradisko zůstaly mimo zakreslenou oblast.

Další otázkou je pravdivost (přesnost) zobrazení a jeho souvislost s datací. Na mapách a plánech vytvořených s jinými cílem a zaměřením než na objekt zahradního umění je zákres zahrad a alejí reálnější, bližší skutečnosti, s možným zjednodušením (např. obecné plány města nebo vojenské plány dokumentující výstavbu pevnosti). U plánů a podobných zákresů zadaných majitelem zahrady (představeným kláštera) zůstává otázkou, zda a kdy bylo zobrazeného stavu dosaženo (pokud tyto informace nejsou ke grafickému dokumentu připojeny), nebo do jaké míry je zobrazení zahrady idealizováno. Tyto skutečnosti byly brány v úvahu při samotném výběru podkladů pro získávání geografických dat a později při jejich hodnocení a zákresu do mapy současného města.

Historické plány, u kterých nebylo pro větší zkrácení možné napojení na soudobou katastrální mapu, jsou použity jako doplňkový zdroj informací, s popisem prvků zachycených na výsledných (geograficky zpracovaných) mapách. Dalším doplňujícím zdrojem jsou grafická zobrazení blízká plánů, které významně přispívají k interpretaci vnitřní kompozice zahrad, případně jejich samotné identifikaci (u nejstarší zahrady kanovnické).

K zahradám kláštera Hradisko se dochovala základní ikonografie, zejména rytiny z doby kolem roku 1750 (rytina G. A. Müllera z roku 1749, zachycující celý areál z nadhledu (SOkA Ol, M 8-34, inv. č. 507), se dvěma pozdějšími dotisky (pozn.: pro soubor map byla použita fotografie ztraceného výtisku z olomouckého archivu; originální exemplář dochovaný v Královské kanonii premonstrátů na Strahově je méně čitelný a reprodukovatelný).

III.2 Zjištěné výsledky a jejich zákres na mapách a plánech

III.2.1 Základní výsledky

Všechny tři zahrady a spojovací cesty byly **lokalizovány** na dostupných mapách historických, podle kterých byly zakresleny hranice těchto zahrad a průběh hlavních spojovacích cest. Zjištěné struktury byly vykresleny na mapách vyjadřujících syntézu dat z historické situace a současnosti (historický plán s podkresbou soudobé katastrální mapy) a na souhrnné ortofotomapě (*soubor map, list 6*). Byla tak definována poloha dosud málo známých zahrad kanovnických a nově poloha zahrady hraběte Gianniniho. Podle plánů a dalších ikonografických podkladů byla zakreslena jejich základní vnitřní kompozice. Bylo nalezeno a potvrzeno předpokládané propojení zahrad v krajině cestami doprovázenými stromořadími.

III.2.2 Zahrada hraběte Gianniniho

Mons. František Řehoř hrabě Giannini, markýz z Carpineta (1693-1758) pocházel z Modeny a působil v Olomouci jako kanovník a farář a později probošt u sv. Mořice. Byl zakládajícím členem učené společnosti Societas Incognitorum a významným představitelem katolického osvícenství. Od roku 1722 byl farářem kostela sv. Mořice. Právě on povolal do Olomouce řadu italských umělců (SCHINDLER, 2003, s.10). Založil okrasnou zahradu pod jihovýchodní hradbou města, na dohled od biskupské rezidence. Zahradu dal vybavit sochami pořízenými v Římě (JAKUBEC, 2010, s. 70). K zahradě se nedochoval dostatek průkazné ikonografie, nebo tyto podklady nejsou známy.

Hrabě koupil také zámek ve Velkém Týnci východně od Olomouce, kde nechal upravit zahradu, z níž se dochoval malý pavilon (zvaný také letohrádek) postavený v roce 1755, situovaný na konec příčné osy, do prolomení obvodní kamenné zdi zahrady (popis výzdoby a další detaily: památkový katalog NPÚ).

Gianniniho zahrada na předpolí Olomouce původně sahala od cesty po břeh Moravy, který byl v době kolem roku 1750 upraven do podoby přístaviště. Zahrada byla o tuto část zmenšena mezi lety 1755-1756, jak vypovídá zákres na dobových mapách, kvůli výstavbě předsunuté hradby (ÖStA, KA, GPA, c IV α) 28).

Plány ukazují základní kompoziční členění zahrady (*soubor map, listy 7-17*) Hlavní podélná osa vychází z barokního letohrádku, stojícího na zpevněné ploše. Další dvě budovy jsou na východním okraji zahrad; budova přímo u zdi (orientovaná západně) je pravděpodobně oranžerií. Na nejstarším plánu je také zakreslen dlouhý úzký vodní prvek při zdi zahrady, zahloubený do země (zákresem by mohl odpovídat kanálu). Na plánech z dalších let tento prvek mizí a je patrné čím dál výraznější stromové ohraničení zahrady. Její tvar se v urbanismu dnešního města odráží v průběhu silničního spojení mezi ulicemi Šmeralova a 17. listopadu.

Zahrada se ještě objevuje na nedatovaném plánu z doby před rokem 1790 (ÖStA, KA, KPS, Glh 452-05), kde je zachycena zjednodušeně; na mapách a plánech od 30. let z 19. století již zachycena není, zanikla zřejmě kolem roku 1800 nebo v prvních dvou desetiletích 19. století. Vzhledem k této skutečnosti a ke své poloze mezi hradbou středověkou a tereziánskou by zahrada mohla odpovídat zahradě z Ecbergerových *Příspěvků k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce*, jako o místu večerních schůzek, kterým byla v 80. letech 18. století „*opuštěná, napůl zničená zahrada mezi hradbami*“ v blízkosti Kateřinské brány, která zůstávala otevřená nejdéle (KROBOTOVÁ, 1999, s. 182-3). Zahradou ve zmínce mohla být ještě jiná menší pravidelně členěná zahrada, která je zachycena na plánu z let 1809-1833 (pravděpodobně pocházejícího z let 1809-1820), nacházející se u břehu Moravy, před poslední linií hradeb, u nároží dnešních ulic Šantova – 17. listopadu (ÖStA, KA, KPS, Glh 453, 1809-1820 (-1833)).

Cesta na předpolí je několikrát zalomená a z dostupných podkladů nebylo zjištěno, zda průběh cesty byl přizpůsoben již existující zahradě nebo naopak (cesta zahradu obíhá lomeným obloukem). Cesta byla později napříměna, na plánu z doby kolem roku 1800 je znázorněna již se stromořadím, které bylo v pozměněné podobě dochováno dodnes – dnešní jírovcová alej kolem části ulice 17. listopadu.

Zahrada je zachycena na obraze obléhání města Olomouce pruským vojskem od D. Kleina z roku 1758 (a později na střeleckém terči s výmalbou jako zjednodušenou kopií tohoto obrazu). Letohrádek je zde větší než ve skutečnosti, na křížení os je zdobný prvek – zřejmě fontána. Obraz je málo čitelný.

Objeveno bylo zobrazení **neznámé zahrady** na vedutě Olomouce, která je součástí Vischerovy mapy Moravy z roku 1692 (*soubor map, list 18*). Podle polohy by se mohlo jednat o zahradu či zahrady v místech pozdější zahrady hraběte Gianniniho nebo v její blízkosti. Je zakreslena jako tři na sebe volně navazující čtvercové nebo obdélníkové celky, kompozičně samostatné partery na jednotné ose; dva se symetrickou centrální kompozicí, jeden s rastrem stromů. Svým ztvárněním odpovídají zahradám renesance a manýrismu; mohlo by se jednat o pozůstatky okrasných zahrad na loukách za městem (*prato*). Nezdá se, že by se jednalo o zákres Gianniniho zahrady; její podoba na plánech města z doby kolem roku 1750 se liší tvarem i vnitřním uspořádáním.

III.2.3 Zahrady dómských kanovníků

Nejstarší ze zahrad je zachycena na rytině Nypoorta z roku 1678. Na rytině je uvedeno, že zahradu založil na orné půdě Georg Fridrich, hrabě a pán „*von Salburg zu Sallaberg, ...*“, který byl dómským kanovníkem a také kroměřížským arcijáhnem a proboštem (*soubor map, list 20*).

Zahrada je na půdorysu obdélníku blízkého čtverci, kde křížení hlavních os akcentuje pavilon vycházející kompozičně z centrálních staveb, z motivu rondelu. Zde je založen na půdorysu pěti kruhů propojených do kříže, kde jednotlivé válcovité části jsou ukončeny cibulovitými věžičkami. Stavba je zasazena do kruhového zdobného parteru s broderiemi a přenosnými rostlinami.

Čtyři vnější pole zahrady jsou užitková, se záhony a v nárožích s ovocnými stromy. Při severním okraji zahrady je vstupní brána a u zdi dvě budovy, z nichž bližší k pozorovateli je nejspíše oranžerie (s okny k jihu); vzdálenější stavba mohla být (možná) využívána pro společenská setkání a hostiny. Stavba při protější jižní zdi, otevřená severně do zahrady velkým výklenkem s předstupujícím bazénem, je fontánou nebo grottou, se sochařskou výzdobou a tekoucí vodou. Na rytině je vpravo dole vidět skupina mužů hrajících kuželky. Zahrada dobou vzniku spadá do raného baroka, kompozičním ztvárněním založeným v půdoryse na čtverci a kruhu, s motivem centrální stavby, odpovídá více pozdní renesanci a manýrismu. Broderiové ornamenty jsou prvkem barokním, odpovídajícím zahradě francouzské. Lze předpokládat vlivy italské zahrady, zprostředkované mimo jiné italskými architekty působícími na konci 17. století na úpravách kláštera Hradisko; zahrada se však nachází na rovině a kompozičně může být porovnána s kroměřížským Libosadem, založeným krátce před ní, reflektujícím raně barokní zahradu francouzskou a holandskou. Kanovnícká zahrada je zachycena jako z velké části užitková (s dlouhými záhony), se zdobnou střední částí a částmi na okrajích; zde se nabízí funkční (i kompoziční) srovnání s „*Giardino dei Semplici*“ ve Florencii, botanickou zahradou zakládanou od roku 1545, kde byly pěstovány v záhonech také ‚jednoduché‘ léčivé rostliny (odtud název, který navrhl Niccolò Tribolo, manýristický umělec činný v řadě italských zahrad).

Pozoruhodné jsou čtyři sochy umístěné do živého plotu, obíhajícího centrální letohrádek. Jedná se o antikizující postavy nesoucí vázy s květinami; tři z nich na hlavách, jedna na pravém rameni. Sochy svým ztvárněním připomínají soubor čtyř pískovcových soch Herkulů (Heraklů),

kteře se dnes nacházejí v Bezručových sadech (kam byly přemístěny v roce 1965 z tzv. Černé vily v Hejčíně); je otázkou, zda se nejedná o tytéž sochy. Proti tomuto závěru je údaj na základní desce jedné ze soch v parku, kde je vytesáno „1757“; z této datace vycházela řada autorů prací o olomouckých parcích, počínajíc Jos. Kšířem (KŠÍŘ, 1973, s. 23). Podle aktuálních záznamů Národního památkového ústavu (dostupné online v památkovém katalogu) pocházejí sochy Heraklů z 2. poloviny 17. století, a to původně z některé předměstské zahrady; odpovídají tak době vzniku rytiny - 1678. Tři ze soch odpovídají rytině také svým postojem a způsobem umístění vázy. Čtvrtá socha z dnešního parku má vázu na rameni místo na hlavě – tato socha se však svým ztvárněním a výrazem vymyká ostatním třem (nese jiný rukopis, ať již od počátku nebo jako výsledek rozsáhlejšího restaurátorského zásahu). Z těchto zjištění a porovnání podoby soch v parku a na rytině vyplývá, že minimálně tři Herkulové umístění dnes v Bezručových sadech pocházejí zřejmě z této kanovnické zahrady.

Na nejstarší kanovnickou zahradu navázaly později další tři zahrady, které jsou zakresleny na plánu z let 1755-56 (ÖStA, cIVα) 28). Zahrady se také vyznačují pravidelnou osovou kompozicí a byly pravděpodobně jak okrasné, tak užitkové, podobně jako zahrada na Nypoortově rytině. V zahradě východní jsou zakresleny rozlehlejší stavby.

Vrcholná rozloha zahrad je vidět na plánu z roku 1755-56 (*soubor map, list 14-15*). V dalších letech byly zahrady přeměněny v zemědělsky využívanou půdu, zůstala jen poslední východní část zahrad, která je zachycena na nedatovaném plánu z 2. poloviny až konce 18. století (ÖStA, Glh 452-05); kolem zahrady jsou dosud pole a je zachována cesta ke vsi Chválkovice.

Na plánu z roku 1826 (ÖStA, Glh0454) je poslední zahrada označena jako 'Spitz', a byl zde hostinec. Podél okraje zahrady již vede železniční trať, podobně jako na plánu z roku 1864 (ÖStA, Glh 457-01).

III.2.4 Zahrady Kláštera Hradisko

Poloha známých **zahrad Kláštera Hradisko** v barokní době byla přesně zakreslena, barokní hranice byly upřesněny zejména u zahrady konventní severní. Byly doplněny informace k podobě zahrad před barokní přestavbou, odpovídající svým ztvárněním manýrismu, a to na základě plánu krajiny před Hradskou branou z doby raně barokní přestavby kláštera, z roku 1694 (*soubor map, list 19*).

Zahrady manýristické se nezachovaly, byly pravděpodobně součástí hospodářského dvora před jeho přestavbou. Zahrady manýristické mohou být zachyceny na uvedeném plánu z roku 1692, kde je zakreslen starý hospodářský dvůr s malými čtvercovými zahradami po obvodu a jednou rondelovou stavbou se třemi věžemi při jižní zdi (na plánu je také vpravo nahoře část kanovnických zahrad). Tři samostatné, od sebe vzdálené věžovité rondely jsou zachyceny při zdi opatské zahrady na zmíněné Vischerově vedutě Olomouce; jsou v nárožích a uprostřed zdi (detail je hůře čitelný).

Barokní zahrady kláštera byly do dnešní doby zachovány na původních místech. Zahrada opatská a jižní část zahrady konventní mají funkci zahrady, v pozměněné podobě a funkci. Areál kláštera již přes sto let slouží jako vojenská nemocnice.

Zahrada opatská je dochována v původních vrcholně barokních hranicích ve tvaru odpovídajícímu plánu z let 1755-1756 (ÖStA, KA, GPA, c IV α) 28) a také několika dochovaným exemplářům Müllerovy rytiny (*soubor map, list 22*). Obvodové zdi a brány pozbyly většiny

sochařské výzdoby, chybí sochy a vázy na vrcholu zdi u parteru oranžerie. Je zachováno napojení zahrady na budovu hospodářského dvora schodištěm s terasou a nadhledem nad zahradou a pravděpodobně také výhledem na dómské návrší (alejový doprovod podél zdi zahrady, clonící dnes výhled, pochází ze 2. poloviny 19. století, kdy je poprvé zachycen na plánech). Původní barokní modelace terénu do teras je dnes patrná v podobě terénních vln. Archeologický průzkum probíhající na jaře a v létě 2018 odkryl zbytky stavebních konstrukcí.

Další kompoziční prvky stavební nebo vegetační přímo v zahradě nebyly zachovány. Vně jižní zdi zahrady je letitá alej složená téměř výlučně z jasanů (různého stáří) a blíže ke zdi vzrostlý exemplář lípy malolisté (*Tilia cordata*), s obvodem 440 cm a výškou 20 m (podle údajů AOPK), který je chráněným stromem. Nejstarší jasany ve stromořadí dosahují věku přes 100 let a jsou dokladem kontinuity jeho existence v těchto místech.

Zahrada konventní se skládala ze dvou samostatných částí – jižní byla zřízena mezi konventem a letním refektářem, severní a rozlehlejší se prostírala severně od letního refektáře.

Jižní část konventní zahrady byla před více než deseti lety zpustlá, pokrytá travnatou plochou se zbytky dřevin a s rušivými stavbami. Autentické barokními prvky z interiéru zahrady se nedochovaly. Zahrada byla před 10 lety obnovena (podle projektu ing. M. Krčmy) v dispozici volně vycházející z podkladů SHP, provedeného PhDr. Leošem Mičákem v roce 2008. Dnešní úprava vychází k motivu hvězdice, tvořené cestami, výsadbami nižších stromů a liniovými květinovými záhony. Byl zachován princip osového uspořádání (podélná a příčná osa) a přítomnost vodního prvku (fontány, kašny) na křížení hlavní podélné a příčné osy.

V souladu s obdobím baroka byly obnoveny zejména prvky stavební – budovy, obvodové ohradní zdi (s nárožními pavilony-rondely) a drobnými stavbami. V kompozici zahrady je zachována hlavní podélná osa, procházející celým areálem kláštera, od hlavního vstupu – průčelí prelatury, přes severně navazující konvent, jižní část konventní zahrady až po budovu letního refektáře; osa dál pokračovala do severní částí konventní zahrady. Křížení s osou příčnou je podle Mullerovy rytiny bez dalšího prvku, podle pozdějších zobrazení je zřejmě akcentované fontánou (*soubor map, list 17*). Je jím novodobá fontána (kašna), s biblickým námětem vztahujícím se k duchovnímu charakteru zahrady v minulosti. Dnes je zahrada využívána pacienty nemocnice, jejími pracovníky a návštěvníky. Vnitřní uspořádání zahrady a osazení rostlinami je novodobé, zachovány byly nejstarší dřeviny věku kolem 100 let v blízkosti hlavní klášterní budovy (lípy, jírovce, katalpa, trnovník), mezi nimi jedna památná (chráněná) lípa velkolistá (*Tilia platyphyllos*) - zvaná špitálská lípa sv. Štěpána, podle blízkého kostela, s obvodem 444 cm a výškou 29 m (podle údajů AOPK).

Severní části zahrady konventní je na okraji průmyslového areálu a nabyla charakteru zdevastované postindustriální plochy, u které však není z technického hlediska vyloučena budoucí revitalizace do podoby zahrady. Zůstala tu zčásti zachována ohradní zeď v místech, kde byla zeď v době baroka, zvláště na východní a severní straně; samotné zdivo může být i z pozdější doby. Areál je nepřístupný, oplocený drátěným pletivem; další známky barokní kompozice nejsou patrné. Pozemek zahrady je dnes (podle katastrální mapy) v majetku firmy Diamant property, s.r.o. (sídlicí na adrese Mrštíkovo nám. 387/16a, Olomouc); malá část podél severního okraj zahrady je součástí v areálu podniku Farmak, a.s. (se sídlem Na vlčinci 16/3, Olomouc).

Dvě cesty vedoucí **od kláštera podél Moravy** k bývalému Dlouhému mostu pod Hradní branou a **k zahradám kanovníckým** (Černá cesta) jsou zachovány v týchž místech, se změnou stromového doprovodu. Zatímco u cesty podél Moravy původní raně barokní lipové stromořadí zaniklo, u Černé cesty vzniklo stromořadí později a bylo zachováno jako dnešní mezernaté jasanové, představující významný ekologický prvek.

Cesta podél Moravy byla původně doprovázena **raně barokní lipovou alejí** doloženou krátce po výsadbě na plánech z 90. let 18. století. Cesta s alejí je zachycena na rytině Wenera a Engelbrechta z doby kolem roku 1740 (VMO, inv. č. OL000446) a na nedatovaném plánu města z 2. poloviny 18. století (ÖStA, Glh 452-05). Z porovnání obou pozdějších zobrazení, zachycujících téměř stejnou situaci vyplývá nereálnost výjevu na rytině, jeho výrazná idealizace. Je na ní klášterní budova se severním a východním průčelím, včetně části konventní zahrady s letohrádkem, a zároveň lipové stromořadí u cesty podél Moravy, začínající ve skutečnosti u průčelí jižního, které by v tomto směru pohledu bylo z poloviny zakryto hospodářským dvorem a jeho zahradou. Od kláštera vybíhalo podle plánu města východním směrem jiné stromořadí, vedoucí mezi poli a loukami ke Chválkovicím, mimo tok Moravy. Počet stromů na rytině odpovídá počtu stromů u cesty podél Moravy na plánu, kde je jich shodně 16 mezi klášterem a mostem. Zdá se, že obě stromořadí, zakreslená na plánu jižním a východním směrem, jsou na rytině spojena ve stromořadí jedno.

Okraj cesty lemují dnes místo aleje dřevinný vegetační doprovod řeky Moravy, který zasahuje až nad cestu – dnešní ulici Sokolovskou; před křížením s ulicí Pasteurova jsou v místech bývalé aleje dva jírovce (*Aesculus hippocastanum*). Složení dřevinného doprovodu je různorodé – jsou tu zastoupeny běžné druhy jako javor mléč (*Acer platanoides*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*) nebo lípa srdčitá a její kříženci (*Tilia cordata*, *Tilia sp.*), také vzrostlé keře bezu černého (*Sambucus nigra*); jedná se o mladší dřeviny, svým vzrůstem a umístěním jen volně asociující někdejší přítomnost barokního stromořadí.

Alejo­vý doprovod je dodnes přítomen u **Černé cesty**; jedná se o stromořadí mezernaté, složené dnes převážně z letitých jedinců jasanu ztepilého, z nichž nejstarší pocházejí patrně z 2. poloviny 19. století. Při klášterní zdi opatské zahrady je zmíněná vzrostlá lípa srdčitá (*Tilia cordata*), chráněná jako památný strom. Ta by mohla být posledním jedincem dochovaným z barokního stromořadí, ale roste velmi blízko zdi a stromořadí není na plánech z 2. poloviny 18. století doloženo podél jižní zdi, ale začíná až při jejím východním nároží.

Krátká **lipová alej** složená ze starších i nově vysazených jedinců je dnes před hlavním vstupem do bývalého kláštera (před průčelím prelatury), podél krátké svažité přístupové cesty; nejstarší lípy jsou zde pravděpodobně z poloviny 19. století – jsou zachyceny na těchto místech na plánu z let 1846-1879 (*soubor map, list 27*).

III.2.5 Další zjištěné skutečnosti

Byla objevena další **neznámá zahrada**, která se na konci 17. století nacházela přímo pod kruhovým bastionem pod dómským návrším. Je zachycena na dvou kolorovaných plánech téže příměstské krajiny z roku 1690 a 1694 (ÖStA, KA, Glh0451-50). Je označena jako zahrada Tovaryšstva Ježíšova (Societas Jesu) a zahrnuje stromy, terasovité záhony a menší stavby, včetně letohrádku (*soubor map, list 18 a 19*).

III.3 Závěry

Zahrady pozdního manýrismu a raného baroka se rozvíjely ve druhé polovině 17. století, zahrady baroka vrcholného pak v první polovině 18. století. Výstavba bastionového hradebního systému znamenala přerušení vývoje – byla jednou z příčin zániku zahrady hraběte zahrady Gianniniho. Zahrady kanovnícké byly rušeny a přeměňovány v louky a zemědělskou půdu pravděpodobně již od konce 18. století; v 19. století se zmenšovaly a jejich poslední část zanikla při výstavbě železnice. Zachovaly se zahrady vázané na budovu kláštera, ve změněné podobě i po jeho úpravě pro potřeby vojenské nemocnice. Zahrady kláštera jako jediné zůstaly na svém místě, s pozůstatky původních prvků kompozice a s relativně dostatečnou ikonografií; jejich obnova se zohledněním barokní podoby je velkou příležitostí k zachování významného a jedinečného kulturního dědictví.

V dalším bádání zaměřeném na renesanční a barokní zahrady v okolí Olomouce by bylo přínosem zjištění informací v následujících tématech:

- ztvárnění interiéru zahrady hraběte Gianniniho a zahrad kanovníckých, konkretizace kompozičních prvků stavebních i vegetačních, doplnění ikonografické dokumentace;
- identifikace soch v Bezručových sadech, porovnání se sochami z kanovnícké zahrady na rytině Nypoorta;
- informace k neznámé jezuitské zahradě při rondelu pod dómským návrším, zachycené na plánech z konce 17. století, a ke třem příměstským zahradám na Vischerova vedutě;
- archeologický průzkum lokalit;
- průzkum lokalizace a kompozičního ztvárnění dalších barokních zahrad v okolí Olomouce, předpokládaných nebo doložených textovými zprávami, dotvářejícími komponovanou krajinu (Sv. Kopeček, Nová Ulice a další místa).

IV Návrh využití souboru map

Soubor zahrnující mapy, plány a doprovodná zobrazení poskytuje informace využitelné pro péči o významné historické, umělecké a ekologické prvky a plánování jejich dalších úprav. Zaniklé zahrady mohou být vhodným způsobem připomenuty na místech jejich někdejší existence – vyznačením na úrovni terénu nebo na informačním panelu. Zahrady bývalého Kláštera Hradisko představují jediný dochovaný komplex vrcholně barokních zahrad při městě Olomouci; měly by být obnoveny, včetně zahrady severní. Obnova může do různé míry vycházet z dochovaných grafických podkladů (a archeologických výzkumů); respektovány by měly být dochované autentické pozůstatky kompozičních prvků vrcholně barokní zahrady a hodnotné prvky pozdější (např. letité dřeviny). Pro plán obnovy může být využita analogie s jinými významnými zahradami duchovenstva doby baroka, ze středoevropského prostoru, kde působili tvůrci podobného uměleckého okruhu (nejblíže autoři doložení u kroměřížských zahrad).

Soubor map mohou využít instituce městské samosprávy, zejména v oblasti plánování a rozvoje města, dále instituce památkové péče (historická podoba zahrad, komponovaná krajina), ochrany přírody (péče o zachování a rozvoj alejí, památné stromy, ekologické hodnoty krajiny), instituce vzdělávací, kulturní a všeobecně informační – zprostředkující informace dalším uživatelům (muzea, archivy, knihovny, informační centra pro cestovní ruch).

V Seznam použitých zdrojů informací

V.1 Písemné prameny dostupné online

Národní památkový ústav (NPÚ), Památkový katalog, dostupný online
www.pamatkovykatalog.cz [cit. 1. 8. 2018] Copyright © Národní památkový ústav, 2015

- záznam ke Klášteru Hradisko:
<https://pamatkovykatalog.cz?element=537174&action=element&presenter=ElementsResults>
- záznam k sochám čtyř Herkulů v dnešních Bezručových sadech:
<https://pamatkovykatalog.cz?element=12109104&action=element&presenter=ElementsResults>
- záznam k zámku a zahradě ve Velkém Týnci
<https://pamatkovykatalog.cz/?element=540370&sequence=1&mode=parametric&isProtected=1&catalogNumber=1000440677&action=element&presenter=ElementsResults>

Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky (AOPK), Památné stromy, dostupné online
<http://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/pstromy/index.php?> [cit. 2. 12. 2018] Copyright © AOPK ČR, datum poslední aktualizace neuvedeno.

Botanická zahrada univerzity ve Florencii “Giardino dei Semplici”, dostupné online
<http://www.ortobotanicoitalia.it/toscana/unifirenze/> [cit. 2. 12. 2018] Copyright © SOCIETA BOTANICA ITALIANA ONLUS, via Giorgio La Pira, 4 - 50121 Firenze, datum poslední aktualizace neuvedeno.

V.2 Související odborná literatura

ECKBERGER, Johann Alexius et al. *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger = Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Vyd. 1. Olomouc: Memoria, [1998]. 226 s. ISBN 80-85807-08-4.

ELBEL, Martin, ed., JAKUBEC, Ondřej, ed. a BLÁHA, Josef. *Olomoucké baroko. 1 - úvodní svazek, Proměny ambicí jednoho města*. 1. vyd. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010. 455 s. ISBN 978-80-87149-38-6.

JAKUBEC, Ondřej, ed., PERŮTKA, Marek, ed. a ANTONOVIČ, Vladan. *Olomoucké baroko. 2 - katalog, Výtvarná kultura let 1620-1780*. 1. vyd. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010. 655 s. ISBN 978-80-87149-39-3.

JAKUBEC, Ondřej, ed. a PERŮTKA, Marek, ed. *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780. 3, Historie a kultura*. 1. vyd. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011. 335 s. ISBN 978-80-87149-40-9.

KŠÍR, Josef. *Olomoucké sady a parky*. Olomouc : Vlastivědný ústav, 1973. (ISBN neuvedeno).

KUCH-BREBURDA, Miloslav a KUPKA, Vladimír. *Pevnost Olomouc*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: FORTprint, 2003. 311 s. Pevnosti; sv. 23. ISBN 80-86011-21-6.

MLČÁK, Leoš. *Stavebně historický průzkum konventní zahrady bývalé premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce (Vojenská nemocnice Olomouc)*. Olomouc: Ateliér pro průzkumy, restaurování a rekonstrukce památek, 2008. 24 s. (plus přílohy).

SCHINDLER, Antonín. *Tajemná Olomouc aneb Olomouc, jak ji neznáte*. III. Olomouc: Votobia, 1998-2009. 5 sv. Region. ISBN 80-7220-147-6.

SUCHÁNEK, Pavel. *K větší cti a slávě: umění a mecenát opatů kláštera Hradisko v 18. století*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2007. 374 s. Dějiny a teorie umění. ISBN 978-80-87029-11-4.

V.3 Mapy, plány a další grafické podklady

Český úřad zeměměřický a katastrální, letecký snímek (ortofotomapa) Olomouce [kartografický dokument]; [cit. 3.8.2018], zdroj: cuzk.cz © ČÚZK, 2018.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru v Praze, inv. číslo I-1-140. *Moravia Marchionatus Perlustratus et Delineatus a G. M. Vischer, Tyrolensi Mathematico Caesareo*. Mapa Moravy z roku 1692. Autor Georg Matthaeus Vischer. Mědirytina. Orientace severní, přibližné měřítko 1 : 188 000. Vydáno ve Vídni, reprodukce.

Vlastivědné muzeum v Olomouci (VMO), Sběrka Olomuciana:

- inv. č. OL000134. *Klášter Hradisko Olomouc*. Joseph Sebastian Klauber a Johann Baptist Klauber podle Jana Hoffmana, mědiryt. Průčelí se slavnostní stafážní výzdobou, r. 1751;
- inv. č. OL000446. *Pohled na Olomouc*. Pohled na město s Klášterem Hradisko v popředí, lept s mědirytem, Friedrich Bernhard Werner – Martin Engelbrecht, po r. 1724; pravděpodobně kolem roku 1740;
- inv. č. OL002401. *Střelecký terč 'Sté výročí pruského obležení Olomouce'*, olej na dřevě, signováno Anton Komarek, podle obrazu I. Dominika Klayna (Kleina) z r. 1758; r. 1858;
- Fotoarchiv, inv. č. VO002148a. Plan von der Vöstung und Stadt Ollmutz (pozn. psáno Vöstung místo Festung), foto Markéta Ondrušková;
- inv. č. OL00240. *Pohled na obléhanou Olomouc od jihozápadu*, Johann Dominik Klein st., 1758, olej, plátno. Foto: Pavel Rozsival, 2008.

Státní okresní archiv Olomouc (SOKA Ol), Sběrka obrazového materiálu a fotografií Olomouc, NAD 507, číslo pomůcky 291, fond M 8-34, inv.č. 507, signatura V / 127. Fotografie mědirytiny kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1749, podle rytiny G. A. Müllera. Pohled na klášter Hradisko v Olomouci v roce 1749, G. A. Müller (rytina), reprofoto - Bc. Oldřich Pališek, 24,5 x 16 cm (fotografie).

Permalink:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=FC76106ED45B42F3B11502F1B8FDF334&scan=1>

Getty Research Institute (GRI), GRI Library Catalog, OCLC Record Number 84655133, ID/Accession Number 1366-632. *Der hochwürdige Hoch und Wohlgebohrne Herr, Herr Georg Fridrich Graff und Herr von Salburg zu Sallaberg, Frey-Herr zu Falkenstein undt Ranaridl, beder HochFurstlicher Stiffter Passau undt Ollrñz Thom-Herr Archidiaconas Praelat, wie auch Probst zu Cremsier e[tc]. hat diesen Garten von Grundt undt Fundament aufferbauth auss einen Ackher negst der Statt Ollmüz 1678*. (Ctihodný a dobrý pán, pan hrabě Georg Fridrich ze

Salburgu a Sallabergu, svobodný pán k Falkenštejnu a Ranaridlu...). Autor: Rytina, 26.2 x 34.7 cm. na podkladovém listu ca. 33 x 42.5 cm; r. 1678.

Permalink: http://primo.getty.edu/GRI:GETTY_ALMA21121269390001551

Osterreichisches Staatsarchiv (ÖStA) - Rakouský státní archiv, pobočka Válečný archiv – Kriegersarchiv (KA), Vídeň – Wien, Sběrka map a plánů – Karten- und Plansammlung (KPS),

Sběrka plánů – Kartensammlung (KPS), GI (Europa) h (Österreich-Ungarn):

- Glh 0451-50. *Olmütz*. Dva (ze souboru osmi) barevných plánů, datovány 1690 a 1694;
- Glh 452-05. *Olmütz*. Plán Olomouce a okolí, podepsán Wenzel Schipka a další, nedatováno), pravděpodobně před r. 1790;
- Glh 457-01. *Übersichts-Plan der Haupt-Festung Olmütz*, 1864;
- Glh 0454. *Plan der Gegend von Olmütz*, rok 1826;
- Glh 0453. *Plan von Olmitz*, rok 1809–1820 (-1833, dokreslováno) pozn.: psáno 'Olmitz'.

ÖStA, KA, KPS,

Archiv dělostřelectva a plánů – Genie – und Planarchiv (GPA), C (Historischer Teil), IV (Böhmen, Mähren und Schlesien) α) Olmütz:

- c IV α) 23. *Plan vom Olmütz mit den neuen Project*, (cca) 1750, podle podobného plánu Nr. 24 datovaného 1750;
- c IV α) 25. *Rapports-Plan Olmutz*. Ohlašovací plán Olomouc, 1752;
- c IV α) 27. *Rapportsplan von der Festung Olmütz*. Ohlašovací plán pevnosti Olomouc, 1754-1755;
- c IV α) 28. *Rapports-und Zuleig- Antrags Plan*. Ohlašovací a srovnávací plán Olomouce, 1755-1756;
- c IV α) 13. *Hauptstadt und Festung Olmutz*. Plán hlavního města a pevnosti Olomouce, 1833-1834;
- c IV α) 41. *Plan der Hauptfestung Olmütz im Jahre 1842*. Plán pevnosti Olomouc, 1842;
- c IV α) 62, Teil II. Plán pevnosti a města Olomouce podle katastrální mapy, r. 1846 (dokreslováno 1866-79).

Pozn.: následující plány jsou využity jen jako zdroje informací, nejsou v souboru map zobrazeny:

- ÖStA, KA, KPS, Glh 0454, rok 1826,
- ÖStA, KA, KPS, Glh 457-01, rok 1864,
- ÖStA, KA, KPS, Glh 0453, rok 1809-1820 (-1833).

VI Seznam publikací, které předcházely souboru map a plánů

HRONOVÁ ŠAFÁŘOVÁ, L. Compositional development of spaces related to the fortification of cities from the point of view of garden art and landscape architecture. *Acta Universitatis agriculturae et silviculturae Mendeliana Brunensis = Acta of Mendel University of agriculture and forestry Brno = Acta Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně*. 2012. sv. LX, č. 8, s. 87--100. ISSN 1211-8516.

URL: http://www.mendelu.cz/dok_server/slozka.pl?id=57208;download=107101

HRONOVÁ ŠAFÁŘOVÁ, L. *Proměny areálu Michalského parku a korunní pevnůstky v Olomouci*. In: BRTNICKÝ, M. -- BRTNICKÁ, H. -- FOUKALOVÁ, J. -- KYNICKÝ, J. *Regenerace-revitalizace-rekultivace krajiny*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2012. s. 132--139. ISBN 978-80-7375-683-3.

WILHELMOVÁ, Dana a Jiří DAMEC. *České zahradní umění renesance a baroka v kontextu evropského vývoje (1550-1720)*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2018. ISBN 978-80-7509-566-4.

VII Specifikace zjištěných informací – databáze na elektronickém nosiči dat

Příložený kompaktní disk